

Jakość życia kobiet migrujących zarobkowo oraz jej wpływ na intencję ponownych wyjazdów

Bohdan Rożnowski*

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, Lublin

CHANGES IN QUALITY OF LIFE OF FEMALE ECONOMIC MIGRANTS DURING MIGRATION AND AFTER RETURN

Quality of life is one of the key concepts in modern psychology. In the studies the model proposed by Schalock (1997) was selected as the basis of the operational definition of the concept. Quality of life was associated with the proposition of Hugo (1982), indicating the reasons for the decision to migrate. We hypothesized that the assessment of quality of life is the basis for planning gainful emigration. The hypothesis was tested on a sample of 300 women who returned to Poland after labor migration. The Subjects were chosen according to the "snowball" methodology. The sample were composed of three layers: those who had been unemployed before migration, those who had worked on farms, and finally those who had worked outside agriculture. The collected results indicate that the assessment of quality of life has a moderate effect on the intention to change location. Different components of this assessment are vary in the direction of influence. The employment status influences the strength of the impact of individual components of quality of life on the intention of migration.

Key words: .quality of life, migration decision, woman migration

WPROWADZENIE

Obecnie jednym z ważnych znaków czasu na całym świecie jest zjawisko zwiększenia skali migracji zarobkowej. Według szacunków ONZ na początku XXI wieku 3% populacji światowej to migranci. Jest to konsekwencją postępującej globalizacji gospodarczej pociągającej za sobą wzrost konkurencyjności zasobów pracy w różnych regionach świata. Wzrost znaczenia międzynarodowej mobilności pracowników odgrywa coraz ważniejszą rolę dla długoterminowych perspektyw gospodarczych praktycznie każdego kraju – nie tylko w Unii Europejskiej, lecz również na całym świecie. Dotyczy to także Polski. Według szacunków GUS w końcu 2008 r. poza granicami kraju czasowo przebywało ponad 2 mln osób. Zdecydowana większość z nich podjęła decyzję o wyjeździe z Polski ze względu na pracę.

Jednocześnie od lat siedemdziesiątych XX w., zwiększa się procentowy udział kobiet w populacji migrantów zarobkowych. Wiele analiz wskazuje, że w przyszłości to kobiety będą stanowić główną siłę napędową migracji (Castels i Miller, 2003). Wynika to ze wzrostu popytu na pracę w sektorach usług opiekuńczych i domowych w krajach bogatych oraz zmian w karierach zawodowych kobiet (Bańka, 2007).

JAKOŚĆ ŻYCIA

Termin jakość życia jest w ostatnich czasach bardzo popularny w wielu dziedzinach psychologii, jednak jest to pojęcie rozumiane wciąż bardzo różnorodnie, a jego definicja uzależniona jest od przyjmowanej perspektywy (Bańka, 1994). Jedne definicje opisują jakość życia w sposób obiektywny (Bańka, 2005; Brzezińska, Stolarska i Zielińska, 2001), inni akcentują subiektywny aspekt oceny (Oleś, 2010; Trzebińska i Łuszczynska, 2002). Zwolennicy podejścia twierdzący, że ocena jakości życia nie jest uwarunkowana subiektywnie posługują się przyjętymi obiektywnymi i jednakowymi dla wszystkich kryteriami (*The Economist*, 2007). Traktują jakość życia jako zespół warunków życia człowieka, obiektywne atrybuty świata przyrody, przedmiotów i kultury, obiektywne oceniane atrybuty człowieka związane z poziomem życia i pozycją społeczną, a także właściwe funkcjonowanie jego organizmu (Sęk, 1993). Takie rozumienie jakości życia występuje w pracach Tomaszewskiego (1984), który uważa, że jakość życia osoby można określić na podstawie zbioru pewnych, ogólnie przyjętych i jednakowych dla wszystkich, kryteriów. Zalicza do nich: poziom świadomości, poziom aktywności, bogactwo przeżyć, twórczość, współuczestnictwo w życiu społecznym. Im wyższy jest poziom ich spełnienia w perspektywie obiektywnej, tym wyższa jest jakość życia osoby.

Również Campbell (1976) uważa, że jakość życia zależy od stopnia zaspokojenia potrzeb. Bierze on pod uwagę następujące dziedziny życia: małżeństwo, życie rodzinne,

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Bohdan Rożnowski, Instytut Psychologii, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, ul. Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin.
e-mail: bohroz@kul.pl

zdrowie, sąsiedzi, znajomi, zajęcia domowe, praca zawodowa, życie w danym kraju, miejsce zamieszkania, czas wolny, warunki mieszkaniowe, posiadane wykształcenie i standard życia.

Jednak już Flanagan (1978, 1980) zwrócił uwagę, że poszczególne dziedziny życia mają mieć różne znaczenie dla badanej osoby. Dlatego do określenia poziomu jakości życia proponuje formułę matematyczną, w której waży poziom zaspokojenia potrzeb w danej dziedzinie życia przez ważność tej sfery. Jeśli któryś obszar jest mało istotny to niska ocena zaspokojenia potrzeb z danej sfery będzie miała mały wpływ na globalną ocenę jakości życia. W ten sposób ocena jakości życia staje się subiektywna i jest pochodną procesów wartościowania charakterystycznych dla jednostki. Przypisując inne wagi poszczególnym sferom różne osoby uzyskują różny poziom oceny jakości swojego życia pomimo podobnej obiektywnej ich sytuacji. Jednocześnie trzeba wziąć pod uwagę to, że poszczególne osoby, żyjące w tych samych warunkach będą inaczej oceniały swoją jakość życia, ponieważ posługują się innymi standardami oceny. Flanagan (1980) wskazuje, że ten sam poziom konsumpcji, taka sama ilość posiadanych dóbr może dla jednej osoby być źródłem satysfakcji, dla drugiej już nie.

W koncepcji Cantor (1991) jakość życia człowieka zależy od tego czy i jak realizuje on swoje życiowe zadania. Na zadowolenie z życia składają się doświadczenia emocjonalne wynikające z realizacji zadań oraz porównania siebie z innymi pod tym względem. Standardy oceny są więc uzależnione od „tła” społecznego, w którym lokuje się podmiot.

Szerzej sprawę subiektywności oceny jakości życia ujmuje Michalos (1986). Twierdzi on, że o subiektywnej ocenie jakości życia decyduje stopień zadowolenia podmiotu. Zadowolenie lub jego brak wynika z rozbieżności między stanem uważanym za pożądany, a stanem aktualnym. Warto zwrócić uwagę, że w tym modelu niezadowolenie może wynikać z porównania do różnych punktów odniesienia: przeszłości – „nie mam tego, co kiedyś miałem”; innych osób – „nie mam tego, co ma sąsiad”; własnych standardów (przekonań) – „nie mam tego, na co zasługuję”.

Jednak nie tylko sama wielkość rozbieżności wpływa na ocenę. Istotne jest również to jak ważna jest dana sfera życia, której dotyczy oszacowanie. Im sfera ta jest ważniejsza, tym większe niezadowolenie przy tym samym poziomie wielkości rozbieżności pomiędzy standardem a sytuacją i co za tym idzie niższa ocena subiektywna jakości życia. Ważność sfer życia istotnych dla oceny jakości zmieniają się wraz z wiekiem, pozycją społeczną oraz pełnionymi rolami społecznymi. Zmiana ta może wynikać też z różnego poziomu zaspokojenia potrzeb w różnych sytuacjach życiowych.

Bańka (1994) podaje, że definicja jakości życia uzależniona jest od perspektywy podmiotu podejmującego problem. Jakość życia rozpatrywana w wymiarze subiektywnym jest konsekwencją wewnętrznych procesów wartościowania różnych sfer życia. Zależy od struktury

potrzeb, indywidualnego systemu wartości oraz indywidualnego pojęcia sensu życia (Stolarska i Zielińska, 2000). Ratajczak twierdzi, że dla określenia jakości życia istotne jest poznanie stosunku badanej osoby do własnej sytuacji. Na rzeczywistość otaczającą człowieka należy spojrzeć z jego własnej perspektywy. Zapoznać się z jego subiektywnym odbiorem sytuacji, subiektywnym poczuciem harmonii bądź dysharmonii pomiędzy własnymi potrzebami a zasobami tkwiącymi w otoczeniu (Chudzińska, 1995). Ratajczak (1993) stwierdza, że jakość życia jest efektem relacji między realizacją i stopniem zaspokojenia własnych potrzeb z jednej strony, a wymaganiami i zasobami otoczenia z drugiej. Relacja ta przynosi zadowolenie i pozytywne emocje, gdy nie narusza zasobów jednostki i umożliwia realizację jej potrzeb. W sytuacji gdy wymagania są wyższe niż poziom zaspokojenia potrzeb pojawia się niezadowolenie. Może ono mieć różne zabarwienia. W przypadku rozbieżności między standardem, do którego człowiek dąży a tym, co posiada, pojawia się poczucie pokrzywdzenia. Inna negatywna ocena – poczucie winy dotyczy sytuacji, w której osoba lubi i potrafi robić pewne rzeczy, a musi robić inne. Natomiast upokorzenie występuje wtedy, gdy podmiot spstrzega rozbieżność pomiędzy tym co mógłby robić, lub uważa, że powinien, a tym, co musi robić by zrealizować wymagania otoczenia.

Jakość życia rozpatrywana na wymiarze subiektywnym pochodzi od wewnętrznych procesów wartościowania różnych sfer życia i życia jako całości. Zależy od struktury potrzeb, indywidualnego systemu wartości oraz indywidualnego pojęcia sensu życia (Sęk 1993). Poczucie jakości życia obniża się wskutek niemożności realizacji własnych zamierzeń i rozwijania się (Raeburn i Rootman, 1996). Według tych autorów nierealizowanie własnych możliwości, zablokowanie „stawiania się”, brak odpoczynku i wyobcowanie ze środowiska społecznego skutkują niską oceną jakości życia.

Ocena jakości życia może być też wskaźnikiem zadowolenia z życia lub integracji społecznej. Według R. Schalocka (1997) ostatecznym kryterium oceny sukcesu wszystkich działań integrujących ze społecznością usamodzielnianej osoby z niepełnosprawnością jest lepsze poczucie jakości życia tej osoby. Na ocenę jakości życia składa się poczucie zadowolenia i satysfakcji, poczucie wartości zdobytych umiejętności i własnej produktywności, poczucie wolności i niezależności w wyborze działań oraz poczucie przynależności i zintegrowania ze społecznością. Im głębsze jest zaangażowanie danej osoby w życie społeczne i bardziej produktywnie życie, tym wyższa ocena jakości życia. Można więc mówić o zależności zwrotnej pomiędzy integracją a poczuciem jakości życia.

JAKOŚĆ ŻYCIA NA EMIGRACJI ZAROBKOWEJ

Każda emigracja, w tym również zarobkowa, zmienia drastycznie sytuację osoby w stosunku do tego jak wyglądało jej życie w kraju pochodzenia, przed wyjazdem. Warto zwrócić uwagę na kilka czynników, które mają

przełożenie na poczucie jakości życia. Należą do nich rozłąka, koncentracja na jednym tylko działaniu – pracy zarobkowej, wysokie obciążenie nią oraz pogorszenie warunków bytowych.

Na pierwszy plan w sytuacji migranta wysuwa się rozłąka z najbliższymi. Zaangażowanie w wiele ról życiowych (matki, kolegi, pracownika, domownika, wypoczywającego) jednocześnie zmniejsza stres życia i zwiększa poczucie jakości życia kobiet i mężczyzn. Dzieje się to na zasadzie mediacji i moderacji siły stresu przez więzi społeczne aktywowane w tych rolach (Bańka, 2005). Derbis i Bańka (1998) wskazują na kluczową w tym względzie rolę rodziny i przyjaciół. Jednostki uczestniczące w bogatszej sieci więzi społecznych generalnie mają więcej szans uzyskania wsparcia i redukcji stresu (Gleason i in., 2008; Warr, 2004). Wpływ wsparcia może być jednak różnorodny a pozytywny wpływ zaangażowania w sieć relacji interpersonalnych jest wykazywany jedynie wtedy, gdy jest zintegrowany z szerszym kontekstem interakcji społecznych (Bańka, 2004).

Praca zarobkowa jest głównym celem emigracji zarobkowej. Co więcej, brak stałego źródła dochodów związanego z pracą jest bardzo często czynnikiem wypychającym z kraju pochodzenia. Pozbawieni dochodów lub mający niewystarczające dochody obywatele państw biedniejszych emigrują za pracą do krajów bogatszych (Michalos, 2003). Dlatego migranci starając się zarobić jak najwięcej w jak najkrótszym czasie maksymalizują obciążenie pracą. Z jednej strony strategia ta prowadzi do uzyskiwania większych dochodów, z drugiej jednak bardzo wyczerpuje psychicznie migrantów. Stąd wielu z nich jest zmuszonych wracać do kraju pochodzenia z powodu kłopotów zdrowotnych i niemożności kontynu-

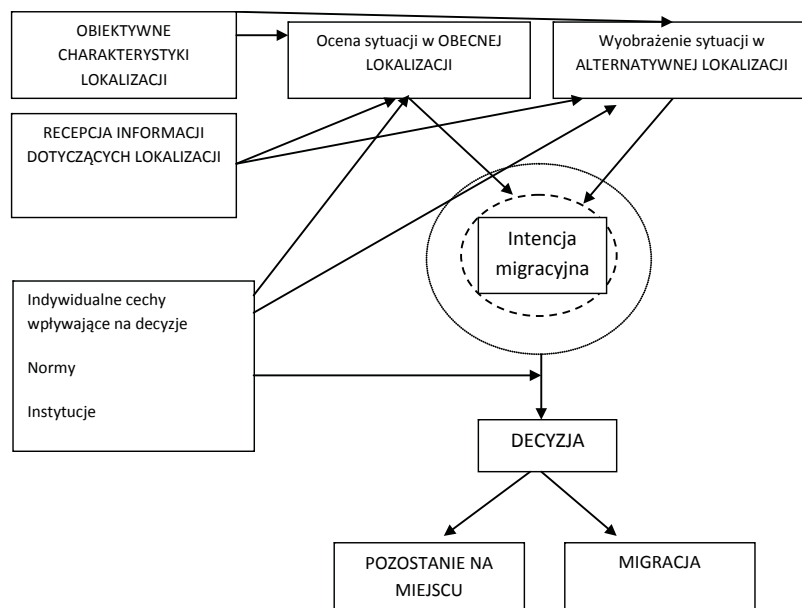
owania pracy w kraju przyjmującym. Prowadzi to do obniżenia samooceny, ale także oceny sytuacji i pogorszenia poczucia jakości życia (Kawczyńska-Butrym, 2010).

Realizacja celu migracji polegającego na maksymalnej akumulacji środków finansowych prowadzi wielu migrantów do oszczędzania na kosztach pobytu. Mieszkając w złych warunkach, w dużym zagęszczeniu, źle się odżywiając dążą do maksymalizacji oszczędności. Taki tryb życia powoduje jednak gettyzację środowiska, w którym mieszkają i lokowaniu się na marginesie życia społecznego krajów przyjmujących. Migranci nie są zintegrowanym środowiskiem ani między sobą, ani ze społecznością lokalną, która ich gości. Pogłębia to tendencję do negatywnej oceny jakości życia.

Niestety wiele tych aspektów nie jest rozpoznawana przez osoby planujące emigrację zarobkową. Często też oceny negatywnych aspektów są nieświadomie marginalizowane by wspierać dobrostan osoby, która chce wyjechać na emigrację (patrz Kofta i Szustrowa, 2001) lub niedoceniane z uwagi na aktualne zaspokojenie potrzeb frustrowanych w trakcie wyjazdu.

OCENA JAKOŚCI ŻYCIA A DECYZJE MIGRACYJNE

Według Hugo (1982), decyzja o wyjeździe ma miejsce wówczas, gdy podmiot jest przekonany, że w kraju docelowym będzie mu lepiej niż w kraju pochodzenia. Autor ten wskazuje na znaczenie oceny poznawczej jako elementu zapoczątkowującego proces podejmowania decyzji o migracji i jej realizacji (patrz Rycina 1). Ocena ta bazuje z jednej strony na własnych doświadczeniach obecnej lokalizacji, a z drugiej na informacjach pośrednich lub własnych wyobrażeniach o kraju docelowym. Jednocze-

Ryc. 1. Model uwarunkowań decyzji migracyjnej (oprac. własne, por. Hugo, 1982)

śnie czynniki indywidualne i instytucjonalne moderują procesy poznawcze dotyczące budowania reprezentacji poznawczych „tu” i „tam”. Szczególnie wtedy, gdy już wzbudzona jest intencja do wyjazdu za granicę. Proces porównań dokonywany jest w sposób ciągły (Maruszewski, 2001). Dotyczy nie tylko sytuacji przed wyjazdem, ale także pobytu emigracyjnego. Jednostka stale zastanawia się czy lepiej jest pojechać do innego kraju, czy może zostać na dotychczasowym miejscu. Warto zwrócić uwagę, że wielu migrantów zmienia miejsce pobytu przenosząc się do innego kraju przyjmującego, gdzie spostrzega lepsze perspektywy. Jednocześnie zgodnie z teorią Masłowa (1970) zaspokojone potrzeby będą wyłączone z grona czynników motywujących podmiot do działania, w to miejsce będą wchodziły inne. Zmieniać to będzie ocenę poznawczą zarówno własnej sytuacji jak i sytuacji w alternatywnych lokalizacjach (Hugo, 1982). Rożnowski i Bryk (2008) wskazali, że na różnych etapach migracji zmienia się hierarchia uznawanych wartości.

Michalos (2003) w metaanalizie badań dotyczących jakości życia w kontekście migracji wskazał, że w 73% badań potwierdziła się hipoteza, że kierunki migracji przebiegają w sposób uporządkowany do krajów, w których dochody ludności są wyższe i większa jest szansa znalezienia dobrze płatnej pracy. Zjawisko to dotyczy zarówno migracji z krajów biednych takich jak Pakistan, jak i krajów bogatych – Kanada.

Odnosząc model Hugo (1982) do oceny jakości życia można przyjąć, że ponieważ poczucie jakości życia jest zgeneralizowaną oceną własnej sytuacji życiowej (Bańka, 2004), to podmiot dążący do emigracji będzie oceniał pobyt ma emigracji jako dający możliwość osiągnięcia wyższej jakości życia niż ta, którą ma w kraju pochodzenia. Lazarus (1991, 1998, 2002) podkreśla, że dla funkcjonowania osoby istotny jest sposób, w jaki jednostka interpretuje zdarzenia. Jego zdaniem ocena poznawcza jest kluczowym elementem formułowania rozumienia sytuacji i konstruowania strategii radzenia sobie. Dlatego to właśnie subiektywne oceny będą decydowały, jak oceniam swoją sytuację w danej lokalizacji, i jak ocenię jej zmianę na kraj przyjmujący.

METODOLOGIA BADAŃ WŁASNYCH

W kontekście przedstawionego powyżej stanu wiedzy na temat migracji i jakości życia jawi się jako zasadne postawienie pytania badawczego: czy ocena jakości życia ma wpływ na plany migracyjne ludzi. Implikuje to postawienie następujących hipotez:

Ponieważ zgodnie z modelem czynników wypychających (*Push and pull*, 2000)) wyjazd migracyjny jest sposobem na poprawę własnej sytuacji życiowej. Ludzie wyjeżdżają do danego kraju, gdyż spostrzegają, że mają tam możliwość osiągnięcia lepszego poziomu jakości życia. Dlatego można postawić hipotezę:

H1. Ocena jakości życia w kraju przyjmującym podczas emigracji zarobkowej będzie wyższa niż w trakcie pobytu w kraju macierzystym, wyższy

poziom oceny jakości życia wystąpi szczególnie w aspekcie związanym z wykonywaniem pracy zarobkowej.

Zgodnie z powszechnie uznawanymi modelami decyzyjnymi (Tyszką, 2010) podstawą wyborów są porównania alternatyw (Hugo, 1982). Po kilkumiesięcznym pobycie w kraju przyjmującym nastąpi urealnienie obrazu życia na emigracji. Ocena uzyskanej wtedy jakości życia zostanie włączona w system poznawczy jednostki. Dlatego można postawić hipotezę,

H2. Ocena jakości życia będzie miała wpływ na decyzję o powrocie do kraju i decyzję (kolejnego) wyjazdu na emigrację. Wysoka ocena poczucia jakości życia w kraju pochodzenia po powrocie z migracji przekładać się będzie na chęć pozostawiania we własnym kraju, niska przekładać się będzie na decyzję o kolejnym wyjeździe migracyjnym.

Trzeba też wziąć pod uwagę rolę kontekstu społecznego – ekonomicznego, w jakim zachodzą migracje i wpływ sytuacji na proces zbierania informacji (Lewicka, 1985). Spostrzeganie sytuacji przekłada się na identyfikację zachęt i barier, które wpływają na procesy konstruowania celów życiowych i wybór strategii ich realizacji (Lent, 2000). W ujęciu tym indywidualne cechy oraz normy właściwe dla danej społeczności mogą być postrzegane jako filtry, przez które przechodzą informacje uwzględniane następnie w procesie decyzyjnym. Stąd przyjmuję hipotezę:

H3. sytuacja sprzed wyruszenia za granicę będzie miała wpływ na plany i decyzje migracyjne badanych osób.

Do rozstrzygnięcia postawionych hipotez przygotowano plan badawczy składający się z wywiadu kwestionariuszowego na grupie respondentów o zróżnicowanej sytuacji w trakcie dokonywania decyzji emigracyjnej. By uniknąć zakłócającego wpływu obaw przed nieznanym zbadano tylko osoby, które mają już za sobą doświadczenie migracji zarobkowej. Badanie było retrospekcją sytuacji w trakcie ostatniej emigracji zarobkowej i oceną obecnej sytuacji osób badanych. Ponieważ, jak zaznaczono we wprowadzeniu, wzrasta udział migracji kobiet w badaniu skupiono się na tym segmencie populacji. Podobnie jak w większości innych badań emigrantów zastosowano dobór do badań określany mianem „kuli śnieżnej”. Próba nie jest reprezentatywna dla całej populacji, ma charakter próby warstwowej a analizy mają głównie charakter relatywnych porównań pomiędzy grupami.

Ostatecznie w badaniach wzięło udział 300 kobiet, które wróciły z emigracji zarobkowej trwającej co najmniej 6 miesięcy. Kobiety pochodziły z podpopulacji charakteryzujących się zróżnicowaną sytuacją zawodową. Utrzymywały się z pracy zarobkowej, pracy w rolnictwie lub były bezrobotnymi. Tabela 1. zawiera zestawienie liczebności i rozkład procentowy poszczególnych grup. Jak widać próba jest zrównoważona, choć nieco mniej jest kobiet pracujących na roli w stosunku do pozostałych podgrup.

Tabela 1
Charakterystyka osób badanych

	Częstość	Procent
praca w gospodarce	106	35.3
praca w rolnictwie	88	29.3
bezrobotne	102	34.0
emerytura lub renta	4	1.3
Ogółem		100.0

W próbie znalazło się najwięcej kobiet w wieku 31–40 lat (37.3%). 25 % badanych to osoby w wieku 20–30 lat; 21.3% badanych mieściło się w przedziale 41–50 lat, pozostałe 15.7% to osoby w wieku powyżej 50 lat. Wszystkie przedziały wiekowe osób aktywnych zawodowo są reprezentowane w próbie.

Grupa składała się głównie z kobiet, które wróciły z pierwszego wyjazdu migracyjnego (58.1%). Ale były też badane osoby, które przebywały w kraju pochodzenia po kolejnej już emigracji. 16.2%, były wcześniej dwa razy poza granicami kraju w celach zarobkowych, 12,8% trzy razy i 12.8% więcej.

Kluczowym zadaniem w badaniu było ujęcie zgeneralizowanej oceny subiektywnej jakości życia kobiet w trakcie i po powrocie z emigracji zarobkowej. W tym celu w pakiecie badawczym znalazł się standaryzowany kwestionariusz badawczy subiektywnej oceny jakości życia. Kwestionariusz Poczucia Jakości Życia został przetłumaczony i zaadaptowany do warunków Polski przez A. Jurosa (1996). Narzędzie to było wykorzystywane wcześniej w innych badaniach jakości życia. Mierzy on poczucie jakości życia, które w tym modelu składa się z czterech komponentów:

Zadowolenie z życia – poczucie satysfakcji z tego co niesie życie, aktualnej sytuacji domowej, liczby problemów, samotności, poczucie sukcesu, poczucie ważności w życiu rodzinnym.

Umiejętność/Produktywność – poczucie wartości ponoszonego trudu i wysiłku, poczucie przygotowania do wykonywanej pracy, poczucie nabywania doświadczenia i uczenia się poprzez pracę, poczucie samodzielności z wykonywanej pracy, poczucie zadowolenia, poczucie równości w traktowaniu przez innych.

Możliwość działania/Niezależność – poczucie wolności w wyborze działań, samodzielność w korzystaniu z usług, poczucie samokontroli, prywatności, odpowiedzialności za siebie.

Integracja ze społecznością – poczucie przynależności do grup, klubów, organizacji, poczucie przyjaźni i bezpośredniego kontaktu z innymi, poczucie aktywnego uczestnictwa w działaniach społecznych.

Każdy z wymiarów jest ujmowany przez dziesięć twierdzeń, co do których respondent mógł wyrazić swój stosunek zakreślając jedną z trzech odpowiedzi punktowanych 1, 2 albo 3 punkty. Im więcej punktów zdobyła osoba badana, tym wyższym poczuciem jakości życia się

charakteryzuje. Każdy badany mógł uzyskać od 10 do 30 punktów w każdym z czterech wymiarów.

Dołączono również kwestionariusz zawierający pytania metryczkowe oraz deklaracje dotyczące oceny pobytu, pewności decyzji powrotu z emigracji, oceny sytuacji w kraju, zadowolenia z decyzji oraz planów migracyjnych w przyszłości¹. Dwa pytania z kwestionariusza badawczego zostały wykorzystane w tych badaniach jako wskaźnik decyzji emigracyjnych (zmienna zależna w hipotezie 2 i 3): pewność powrotu oraz planowany kolejny wyjazd. Pewność decyzji o powrocie z emigracji była mierzona na skali siedmio-stopniowej o zakotwiczonych krańcach: 1 – wcale nie byłam pewna, 7 – byłam całkowicie pewna. Plany związane z kolejnym wyjazdem mierzone były pojedynczym pytaniem zamkniętym: Czy w najbliższym czasie planuje Pani ponownie wyjechać do pracy za granicę? Odpowiedzi na te pytania były potraktowane jako zmienne wyjaśniane w równaniach regresji. Zmiennymi niezależnymi były odpowiednie oceny jakości życia.

WYNIKI BADAŃ

Jakość życia w trakcie pobytu emigracyjnego w kraju przyjmującym w grupie badanych kobiet przyjmuje wartości średnie ($M=22.12$; $n=286$, $SD=2.5$). Najwyższy poziom ocen uzyskał komponent wolność ($M=25.14$; $n=286$; $SD=3.5$), następnie produktywność ($M=23.18$; $n=286$; $SD=3.5$) i ogólne zadowolenie z życia ($M=21.35$; $n=286$; $SD=3.0$). Najniższy wynik uzyskiwała skala integracji społecznej ($M=18.80$; $n=286$; $SD=3.7$). W Tabeli 2. przedstawiono statystyki opisowe zarówno dla całej grupy badanych jak i dla poszczególnych warstw. Rozkład wskazuje na specyfikę sytuacji migracji i nieco odmienne ocenianie jakości życia w poszczególnych grupach (patrz Tabela 3.).

Wyniki w poszczególnych grupach różnią się na poziomie istotnym statystycznie. Zjawisko to dotyczy następujących skal: integracja ($F=4.12$; $df=2$; $p=.017$) i wolność ($F=3.48$; $df=2$; $p=.032$), co przekłada się na różnice w wyniku ogólnym ($F=3.74$; $df=2$; $p=.025$). Po dokładnej analizie *post-hoc*² okazało się, że różnice te dotyczą grup kobiet zatrudnionych w rolnictwie i osób bezrobotnych. W skali integracja istotność wyniosła $p=.02$, a w przypadku wolności $p=.03$.

Jakość życia po powrocie z emigracji była oceniana wyżej niż w trakcie wyjazdu zarobkowego ($t=5.07$; $df=297$; $p<.001$). Podobnie istotne różnice wystąpiły też w obrębie skal: zadowolenie z życia ($t=4.69$; $df=297$; $p<.001$), wolność, ($t=4.9$; $df=297$; $p<.001$), integracja ($t=6.39$; $df=297$; $p<.001$). Jednocześnie korelacja pomiędzy ocenami w obu sytuacjach była niska i w żadnym przypadku nie prze-

¹ Części zebranego materiału empirycznego nie wykorzystano w niniejszych analizach.

² Z uwagi na istotność wyników porównań jednorodności wariancji Levine'a wybrano w analizie *post-hoc* odpowiednio test HSD Tuckeya dla grup o jednakowej wariancji i test Dunnetta T3 dla grup o niejednorodnej wariancji.

Tabela 2

Oceny jakości życia w trakcie emigracji w poszczególnych grupach

Komponenty jakości życia		Ogólne zadowolenie		Produktywność		Wolność		Integracja społeczna		jakość życia ogółem	
Grupy osób badanych	N	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
pracujące w gospodarce	105	21.72	2.99	23.40	3.63	25.36	3.47	19.07	3.65	22.39	2.57
pracujące w rolnictwie	88	20.92	3.09	22.90	3.46	24.34	3.68	17.90	3.27	21.51	2.41
bezrobotne	93	21.33	2.98	23.19	3.38	25.65	3.35	19.35	3.87	22.38	2.45
Ogółem	286	21.35	3.02	23.18	3.49	25.14	3.53	18.80	3.65	22.12	2.51

Tabela 3

Różnice w ocenach jakości życia w trakcie migracji kobiet z poszczególnych grup

Komponenty jakości życia		Suma kwadratów	df	Średni kwadrat	F	Istotność
Zadowolenie z życia	Między grupami	20.192	2	15.096	1.658	.192
	Wewnątrz grup	2 576.538	283	9.104		
	Ogółem	2 606.731	285			
Produktywność	Między grupami	12.110	2	6.055	.494	.611
	Wewnątrz grup	3 467.796	283	12.254		
	Ogółem	3 479.906	285			
Wolność	Między grupami	85.095	2	42.547	3.479	.032
	Wewnątrz grup	3 461.311	283	12.231		
	Ogółem	3 546.406	285			
Integracja	Między grupami	107.737	2	53.868	4.123	.017
	Wewnątrz grup	3 697.903	283	13.067		
	Ogółem	3 805.640	285			
Jakość życia ogółem w trakcie	Między grupami	46.075	2	23.037	3.736	.025
	Wewnątrz grup	1 745.122	283	6.167		
	Ogółem	1 791.197	285			

Tabela 4

Oceny jakości życia po powrocie z emigracji w poszczególnych grupach

Komponenty jakości życia		Ogólne zadowolenie		Produktywność		Wolność		Integracja społeczna		jakość życia ogółem	
Grupy osób badanych	N	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD	M	SD
pracujące w gospodarce	106	22.21	3.41	22.72	3.56	26.90	2.88	21.29	3.93	23.28	2.58
pracujące w rolnictwie	88	22.73	3.53	23.24	3.35	26.22	3.60	19.78	3.34	22.99	2.46
bezrobotne	92	22.70	3.19	22.76	3.55	26.30	3.54	20.83	3.97	23.15	2.63
Ogółem	286	22.52	3.37	22.89	3.49	26.50	3.33	20.68	3.81	23.15	2.55

kroczyła wartości $r=1$. Średnie ocen jakości życia po powrocie zostały przedstawione w Tabeli 4.

W Tabeli 5 Przedstawiono wyniki analizy wariancji dla ocen jakości życia. Grupy badanych kobiet różnią się w aspekcie komponentu integracja ($F=3.95$, $df=2$; $p=.02$). Wykorzystanie testów *post-hoc* ujawniło, że istotna statystycznie różnica dotyczy grup kobiet pracujących w rolnictwie i poza nim ($p=.01$).

Różnice średnich ocen jakości życia w trakcie migracji i po powrocie wskazują, że oceny w trakcie migracji były niższe w prawie wszystkich badanych aspektach. Czas emigracji to czas mniejszego zadowolenia z życia ($t=4.69$; $df=297$; $p<.001$), poczucia mniejszej wolności ($t=4.90$; $df=297$; $p<.001$) oraz mniejszej integracji społecznej ($t=6.39$; $df=297$; $p<.001$). Tylko w aspekcie produktywności oceny nie różnią się istotnie statystycznie.

Jakość życia kobiet migrujących zarobkowo oraz jej wpływ na intencję ponownych wyjazdów

Tabela 5

Różnice w ocenach jakości życia po powrocie do kraju pochodzenia

Komponenty jakości życia		Suma kwadratów	df	Średni kwadrat	F	Istotność
Zadowolenie z życia	Między grupami	16.962	2	8.481	.743	.476
	Wewnątrz grup	3 228.367	283	11.408		
	Ogółem	3 245.329	285			
Produktywność	Między grupami	15.403	2	7.701	.632	.532
	Wewnątrz grup	3 450.237	283	12.192		
	Ogółem	3 465.640	285			
Wolność	Między grupami	27.262	2	13.631	1.232	.293
	Wewnątrz grup	3 132.234	283	11.068		
	Ogółem	3 159.497	285			
Integracja	Między grupami	112.357	2	56.178	3.953	.020
	Wewnątrz grup	4 022.049	283	14.212		
	Ogółem	4 134.406	285			
Jakość życia ogółem po powrocie	Między grupami	3.956	2	1.978	.302	.740
	Wewnątrz grup	1 855.240	283	6.556		
	Ogółem	1 859.196	285			

Tabela 6

Wskaźniki analizy regresji wpływu komponentów jakości życia na decyzje powrotu

Grupa badanych	Skorygowane R^2	df	Średni kwadrat	F	Istotność
pracujące w gospodarce	.000	4	1.173	.96	.431
pracujące w rolnictwie	.098	4	4.209	3.33	.014
bezrobotne	.022	4	2.264	1.52	.201
Cała grupa	.023	4	3.876	2.74	.029

Weryfikację hipotezy 2. oparto na analizie regresji, w której zmiennymi niezależnymi są poszczególne komponenty oceny jakości życia, a zmienną zależną wskaźnik decyzji migracyjnej. W przypadku sytuacji, gdy decyzja dotyczyła powrotu z migracji zależność okazała się bardzo słaba. Wskaźniki równania przedstawiono w Tabeli 6. Część wyjaśnionej wariancji jest znacząca tylko w przypadku warstwy kobiet pracujących na roli (skorygowane $R^2=.10$; $F=3.33$; $df=4$; $p=.14$). W pozostałych grupach badanych zjawisko w ogóle nie wystąpiło. W grupie rolniczek najważniejszym czynnikiem zwiększającym prawdopodobieństwo powrotu z migracji jest niska ocena stopnia integracji społecznej w trakcie pobytu w kraju przyjmującym ($\beta=.37$, $t=3.37$, $p=.001$). Zależność wykryta w tej grupie odbiła swój wpływ w analizie całej grupy, gdzie zależność ta ujawniła się w mniejszym stopniu. Generalnie można powiedzieć, że to tęsknota za bliskimi i brak kontaktów społecznych skłania kobiety do powrotu do kraju pochodzenia (patrz Tabela 7 i 8).

Powrót do kraju zmienia jednak sposób spostrzegania nie tylko własnej jakości życia (patrz powyższa analiza średnich), ale także uwarunkowania decyzji migracyjnych. Ujawniła to regresja logistyczna, którą posłużono się w tym przypadku, gdyż pomiar zmiennej zależnej

przyjmował tylko dwie wartości – planuję ponowny wyjazd albo go nie planuję. Również w tym przypadku grupa rolniczek ujawnia silniejsze zależności niż pozostałe warstwy (patrz Tabela 9). Istotność występuje w przypadku całej grupy ($Chi^2=16.18$; $df=4$; $p=.003$) i warstwy pracujących na roli ($Chi^2=19.01$; $df=4$; $p=.001$). Odmienne niż w poprzednich analizach zależności dla całej grupy i dla rolniczek mają jednak inną charakterystykę.

W całej grupie istotne dla decyzji okazały się oceny jakości życia w następujących aspektach (patrz Tabela 10): wolność [$Exp(B)=.89$, $p=.01$], produktywność [$Exp(B)=.90$, $p=.02$] oraz integracja społeczna [$Exp(B)=1.1$, $p=.04$]. Wskazuje to na niespójne oddziaływanie poszczególnych komponentów oceny jakości życia. Niskie oceny dwóch pierwszych aspektach zwiększają prawdopodobieństwo wyjazdu. Jednocześnie niższe oceny integracji społecznej w kraju zmniejszają to prawdopodobieństwo.

Podobny znoszący się wpływ komponentów oceny jakości życia można zaobserwować w grupie rolniczek (patrz Tabela 11). W przypadku tej grupy istotne są tylko dwa elementy: produktywność [$Exp(B)=.77$, $p=.004$] i integracja społeczna [$Exp(B)=1.26$; $p=.021$]. Wpływ ocen jest także tu przeciwny.

Tabela 7*Wskaźniki analiz regresji wpływu komponentów jakości życia na decyzje powrotu w grupie rolniczek*

Komponenty jakości życia	Współczynniki niestandardyzowane		Współczynniki standaryzowane		Istotność
	B	Błąd standardowy	Beta	t	
Zadowolenie z życia	.035	.046	.092	.765	.447
Produktywność	.041	.043	.120	.950	.345
Wolność	-.014	.038	-.044	-.369	.713
Integracja społeczna	-.133	.040	-.371	-3.374	.001

Tabela 8*Wskaźniki analiz regresji wpływu komponentów jakości życia na decyzje powrotu w całej grupie*

Komponenty jakości życia	Współczynniki niestandardyzowane		Współczynniki standaryzowane		Istotność
	B	Błąd standardowy	Beta	t	
Zadowolenie z życia	.034	.026	.087	1.272	.204
Produktywność	.023	.024	.069	.972	.332
Wolność	-.020	.023	-.059	-.881	.379
Integracja społeczna	-.059	.022	-.177	-2.740	.007

Tabela 9*Wskaźniki analiz regresji logistycznej wpływu komponentów jakości życia na decyzje o ponownym wyjeździe*

Grupa badanych	R kwadrat Nagelkerke'a	Chi-kwadrat	df	Istotność
Pracujące w gospodarce	.01	.979	4	.913
Pracujące w rolnictwie	.27	19.011	4	.001
Bezrobotne	.08	4.857	4	.302
Cała grupa	.08	16.184	4	.003

Tabela 10*Wskaźniki analiz regresji wpływu komponentów jakości życia na decyzje o ponownej emigracji w całej grupie*

Grupa badanych	B	Błąd standardowy	Wald	df	Istotność	Exp(B)
Zadowolenie z życia	.003	.051	.005	1	.945	1.003
Produktywność	-.108	.045	5.853	1	.016	.898
Wolność	-.121	.048	6.411	1	.011	.886
Integracja społeczna	.090	.043	4.446	1	.035	1.094

Tabela 11*Wskaźniki analiz regresji wpływu komponentów jakości życia na decyzje o ponownej emigracji w grupie rolniczek*

Grupa badanych	B	Błąd standardowy	Wald	df	Istotność	Exp(B)
Zadowolenie z życia	-.087	.098	.794	1	.373	.916
Produktywność	-.259	.090	8.204	1	.004	.772
Wolność	-.135	.087	2.382	1	.123	.874
Integracja społeczna	.228	.099	5.318	1	.021	1.256

DYSKUSJA

Przedstawione wyniki budzą wiele kolejnych pytań. Z jednej strony potwierdzają wpływ sytuacji psychologicznej człowieka na ocenę jakości życia, pokazują istotne zmiany oceny w kraju i na emigracji. Jednak wbrew postawionej hipotezie 1. uzyskane wskaźniki pokazują, że emigracja to czas obniżonej oceny jakości życia. Pobyt migracyjny to nie czas lepszego życia, ale okres poświęceń na rzecz innego celu np. lepszego urzędzenia się w kraju pochodzenia lub pomocy bliskim. Wyniki pokazują też, że kobiety ze wsi gorzej oceniają jakość życia na emigracji – gorzej znoszą emigrację (patrz H3.).

Z drugiej strony wyniki pokazują niejasny obraz wpływu oceny jakości życia na decyzje migracyjne (patrz H2.). Po pierwsze żaden związek nie okazał się istotny statystycznie u badanych kobiet, które przed wyjazdem były związane z miastem (pracujące i bezrobotne). Można to wyjaśnić prawdopodobnie większą różnorodnością sytuacji życiowej tych kobiet. Konieczne jest w kolejnych badaniach sprawdzenie, czy przy dokładniejszej kontroli zmiennych zakłócających takich jak sytuacja finansowa, różnice indywidualne osobowości zależność ta wystąpi. Kluczowe może być ujawnione w analizie decyzji o powrotnym wyjeździe znoszących się wpływów poszczególnych aspektów jakości życia. Wybór innego, bardziej złożonego narzędzia oceny jakości życia może pozwolić uchwycić inne, niż ujawnione w tym badaniu znoszące się oddziaływania, które prowadzą do zatarcia się zależności.

Pomimo tych ograniczeń można zauważyć, że podczas migracji komponent jakości życia związany z produktywnością (pomimo zarabiania większych pieniędzy) nie jest oceniany jako wyższy niż w kraju pochodzenia (po powrocie). Trudne warunki pracy i inne niedogodności z tym związane prawdopodobnie obniżają ocenę migrantów w tym aspekcie.

W literaturze przedmiotu podkreśla się, że podstawą formowania oceny jakości życia są porównania z różnymi standardami (Michalos, 1986). Standardem może być stan z przeszłości, sytuacja innych osób znaczących, lub wyobrażenia o stanie normatywnym (powinno być). Jednocześnie zgodnie z teorią Masłowa (1970) potrzeby niezaspokojone mają największy wpływ na motywację osoby. Wraz ze wzrostem poziomu zaspokojenia potrzeb ich wpływ maleje. Zebrane dane potwierdzają, że w kraju pochodzenia najsilniej motywują migrantów zarobkowych niezaspokojone potrzeby związane z brakiem środków finansowych (potrzeby poziomu fizjologicznego – brak jedzenia, braki w ubiorze, utrzymania gospodarstwa domowego itp.). W trakcie migracji, gdy wynagrodzenie z pracy zaspokaja poprzednio frustrowane potrzeby pierwszego piętra (Masłow, 1970), potrzeby społeczne zaczynają grać większą rolę (wymiar integracji społecznej w ocenie poczucia jakości życia) i to one wpływają na decyzje o powrocie.

Po powrocie do kraju pochodzenia znowu zmienia się model wpływ jakości życia na migrację – inne aspekty

oceny nabierają znaczenia. Zaspokojenie potrzeby bliskości z innymi zmniejsza znaczenie tego czynnika, jednak wciąż ma on istotny wpływ na plany. Jest on jednak czynnikiem hamującym plany emigracji.

LITERATURA

- Bańka, A. (1994). Jakość życia w psychologicznych koncepcjach człowieka i pracy. W: A. Bańka, R. Derbis (red.), *Psychologiczne i pedagogiczne wymiary jakości życia* (s. 19-40). Poznań – Częstochowa: „Gemini” s.c.
- Bańka, A. (2004). Mieszkanie w kontekście nowych mediów i telepracy. W: Z. Bać (red.), *Psychologia organizacji przestrzeni środowiska mieszkaniowego* (s. 21-32). Habitataty 2003. Wrocław: Wydawnictwo Politechniki Wrocławskiej.
- Bańka, A. (2005). Jakość życia a jakość rozwoju: Społeczny kontekst płci, aktywności i rodziny. W: A. Bańka (red.), *Psychologia jakości życia* (s. 7-32). Poznań: Stowarzyszenie Psychologia i Architektura.
- Bańka, A. (2007). *Psychologiczne doradztwo karier*. Poznań: Print-B.
- Brzezińska, A., Stolarska, M., Zielińska, J. (2001). Poczucie jakości życia w okresie wczesnej, średniej i późnej dorosłości. W: K. Appelt, J. Wojciechowska (red.), *Zadania i role społeczne w okresie dorosłości* (s. 103-126). Poznań: Wydawnictwo Fundacji Humaniora.
- Campbell, A. (1976). Subjective measures of well-being, *American Psychologist*, 31, 117-124.
- Cantor, M.H. (1991). Family and community: Changing roles in an aging society. *The Gerontologist*, 31, 337-346.
- Castels, St., Miller, M. (2003). *The age of migration. International population movements in the modern world*. London: Palgrave Macmillan Press.
- Chudzińska, A. (1995). Subiektywny obraz świata i obraz siebie jako kategorii pomiaru jakości życia osób bezrobotnych oraz ich oczekiwania wobec Klubu Pracy. W: A. Bańka, R. Derbis (red.), *Pomiar i poczucie jakości życia u aktywnych zawodowo oraz bezrobotnych* (s. 87-96). Poznań – Lublin: Środkowoeuropejskie Centrum Ekonomii Działania Społecznego.
- Derbis, R., Bańka, A. (1998). *Poczucie jakości życia a swoboda działania i odpowiedzialność*. Poznań: Stowarzyszenie Psychologia i Architektura.
- Flanagan, J.C., (1978). A research approach to improving our quality of life. *American Psychologist*, 33, 138-147.
- Flanagan, J.C. (1980). Quality of life. W: L.A. Bond, J.C. Rosen (red.), *Competence and coping during adulthood* (s. 56-177). Hanover, NH: University Press of New England.
- Flanagan, J.C. (1982). Measurement of quality of life: Current state of the art. *Archives of Physical Medicine and Rehabilitation*, 63, 56-59.
- Gleason, M., Lida, M., Shrout, P., Bolger, N. (2008). Receiving support as a mixed blessing: Evidence for dual effects of support on psychological outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 94, 5, 824-838.
- Hugo, G.J. (1982). Circular migration in Indonesia. *Population and Development Review*, 8, 1, 59-84.
- Juros, A. (1996). Poczucie jakości życia osób z niepełnosprawnością. W: A. Juros, W. Otrębski (red.), *Integracja osób niepełnosprawnych w społeczności lokalnej* (s. 297-309). Lublin: Wydawnictwo FSECEDS.
- Kawczyńska-Butrym, Z. (2010). Migracja zarobkowa i powroty kobiet. W: K. Markowski (red.), *Reemigracja kobiet*

- z terenu województwa lubelskiego (s. 81-92). Lublin: Katolicki Uniwersytet Lubelski.
- Kofta, M., Szustrowa T. (red.). (2001). *Złudzenia które pozwalają żyć*. Warszawa: PWN.
- Lazarus, R.S. (1991). Cognition and motivation in emotion. *American Psychologist*, 46, 819-834.
- Lazarus, R.S. (1998). Ocena poznawcza. W: P. Ekman, R. Davidson (red.), *Natura emocji* (s. 183-190). Gdańsk: GWP.
- Lazarus, R.S. (2001). Appraisal, relational meaning, stress, and emotion. W: K.R. Scherer, A. Schorr (red.), *Appraisal processes in emotion: Theory, methods, research* (s. 37-67). New York: Oxford University Press.
- Lent, R.W. (2000). Contextual supports and barriers to career choice: a social cognitive analysis. *Journal of Counseling Psychology*, 47, 1, 36-49.
- Lewicka, M. (1985). *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Maruszewski, T. (2001). *Psychologia poznania. Sposoby rozumienia siebie i świata*. Gdańsk: GWP.
- Maslow, A. (1970). *Motywacja i osobowość*. Warszawa: PAX.
- Mądrzycki, T. (1986). *Deformacje w spostrzeganiu ludzi*. Warszawa: PWN.
- Michalos, A.C. (1986). Job satisfaction, marital satisfaction and the quality of life: a review and preview. W: F.M. Andrews (red.), *Research on quality of life*. Ann Arbor, MI: University of Michigan.
- Michalos, A.C. (2003). *Essays on the quality of life*. Dordrecht: Kluwer Academic Publisher.
- Oleś, M. (2010). *Jakość życia młodzieży w zdrowiu i w chorobie*. Lublin: Wyd. KUL.
- Push and pull factors of international migration A comparative report*. (2000). Luxemburg: Office of Official Publications of the European Communities.
- Raeburn, J.M., Rootman, I. (1996). Quality of life and health promotion. W: R. Renwick, I. Brown, M. Nagler (red.), *Quality of life in health promotion and rehabilitation* (s. 14-25). Sage Publications, Thousand Oaks.
- Ratajczak, Z. (1993). W pogoni za jakością życia. *Kolokwia Psychologiczne*, 2, 37-51.
- Rożnowski, B., Bryk, D. (2008). Psychologiczna sytuacja migrantów zarobkowych na różnych etapach migracji. W: D.B. Bryk, M. Rożnowski, S. Zięba (red.), *Migracja zarobkowa do Włoch* (s. 47-60). Lublin: Oficyna Wydawnicza EL-Press s.c.
- Schalock, R.L. (1997). Can the concept of quality of life make a difference? W: R.L. Schalock, G.N. Siperstein (red.), *Quality of life. Volume II. Application to persons with disabilities* (s. 245-267). Washington: American Association on Mental Retardation.
- Sęk, H. (1993). Jakość życia a zdrowie. *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny*, 2, 103-109.
- Stolarska, M., Zielińska, J. (2000). *Jakość życia – przegląd koncepcji*. Poznań: Instytut Psychologii UAM.
- The Economist (2007) *The economist intelligence unit's quality-of-life index*, http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf, pobrano dnia 7.01.2012 r.
- Tomaszewski, T. (1984). *Główne idee współczesnej psychologii*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Trzebińska, E., Łuszczyńska, A. (2002). Psychologia jakości życia. W: Z. Jurkowlaniec (red.), *Psychologia jakości życia* (s. 5-8). Warszawa: Wydawnictwo Szkoły Wyższej Psychologii Społecznej.
- Tyska, T. (2010). *Decyzje Perspektywa psychologiczna i ekonomiczna*. Warszawa: Scholar.
- Warr, P. (2004). Psychologiczne skutki długotrwałego bezrobocia. W: T. Chirkowska-Smolak, A. Chudzicka (red.), *Człowiek w społecznej przestrzeni bezrobocia* (s. 137-152). Poznań: Wyd. UAM.